

CSABA LÁSZLÓ

Csaba László a Kopint-Datorg tudományos tanácsadója, címzetes főiskolai tanár.

Az írástudók felelőssége

Viszontválasz

Köszönettel tartozom a Közgazdasági Szemle szerkesztőinek a párhuzamos megszólalás lehetőségéért. Keith Griffin és Azizur Rahman Khan újabb vitacikkének címével ellentétben "A Tienanmen tér bája" című írás nem a rendszerváltó lépések optimális sorrendjének kérdésével foglalkozik. Cikkem megírását kiváltó első - a Szemle 1994. 5. számában közreadott - Griffin és Khan cikkben szereplő összefoglaló következtetés szerint "A tulajdonviszonyok átalakításának és a nagy állami vállalatok privatizációjának csak akkor van értelme, ha előzőleg végrehajtották már ezeket a feladatokat. A piacgazdaság létrehozásának kulcsa az árreform következetes végigvitele és a szociális ellátások rendszerének újjászervezése." (GRIFFIN-KHAN [1994] 403. o.)

Ez a megállapítás, ha meggondoljuk, bizony nem más, mint a nyolcvanas évtized szocialista piacgazdasági törekvéseinek, gyakorlati útkeresésének elméleti újdonságként történő bemutatása. Ezt nem vitapontként, hanem tényrögzítésként kell kimondani. Örülök, hogy *sem ezt, sem* rövid hozzászólásom más *konkrét megállapításait* vitapartnereim nem vonták kétségbe, a *módszertani* észrevételekre nem is reflektáltak. Pedig épp ez utóbbi volt a lényeg, s ha hallgatásuk beleegyezés, itt akár be is fejezhetném írásomat.

Valójában a szerzőpáros válaszában nem az érintett vitapontokban foglal állást, hanem a "beszéljünk inkább másról" eljárást követi, ami lehetetlenné teszi a tudományos diskurzust.

Griffin és Khan különösebb alátámasztás nélkül ismételik meg a növekedésnek mindenekfölött áldásos voltáról, továbbá az alulról történő spontán piacépülés előnyeiről vallott nézeteiket. Utóbbiakat osztom, s bár előbbi is kézenfekvőnek tűnik, mégsem az. Amikor kézhez kaptam vitairatukat, a televízió aznap számolt be a Komi Köztársaságban akkor már csaknem fél éve dühöngő, s akkorra már titkolhatatlanná vált természeti katasztrófáról. Az előbb csak szivárgó, majd a rosszul kijavított vezetékekből ömlő olaj sok ezer négyzetkilométert borított el, s több tartályhajónyi fekete arany jutott - már akkor - a Szibéria más részeinek is egyik fő ivóvízforrását adó Pecsora folyóba. A helyi lakosok, a környezetvédők és az olajmunkások egybehangzó véleménye szerint ezt bizony nem más okozta, mint a kitermelés - a folyó kibocsátási mutatók - föltétlen előtérbe helyezése. E példa érvénye sajnos általánosítható, amint azt az ugyanott történt 1995. áprilisi gázvezetékrobbanás is igazolta, s a technikaiközgazdasági megfontolásokba is visszacsatolható.

Ma már a példától függetlenül is elég sokat lehet tudni e kérdésekről ahhoz, hogy szabad legyen föltenni: néhány, a folyó kibocsátás rövid távú növekményén túlmutató szempont és mérlegelési dimenzió elhanyagolása sem gazdaságelméleti, sem szűkebb üzleti értelemben

nem magától értetődő. A növekedés önmagában véve is üdvös voltáról szóló tétel legalábbis bizonyításra vár. Igazából erre az ellenvetésre lett volna érdekes vitapartnereimnek reagálniuk. Nemcsak általában, hanem különösen Kína kapcsán, ahol mind az agrárfejlődés konkrét útja, mind a Jangcén tervezett óriáserőmű belátható következményei az említettnél is nagyobb környezeti katasztrófa rémét vetítik előre (HERMANN-PILLATH [1994b] 382. o.). A hiányzó tantermek, a kimaradó áramszolgáltatás, a túlsúfolt és akadozó vasutak, a málló utak Vietnamtól távol tartják a külföldi befektetőket - a pillanatnyilag stabilnak tetsző egypártrendszer, az erős kormány dacára. De Kínában is jól láthatók az infrastruktúra e szűk keresztmetszetei. A növekedés kilengéseit mesterségesen erősítő, gazdaságtörténeti unikumnak számító, prociklikus hatású jövedelemmegosztó adórendszer (ZSU [1994]) működése önmagában is kétségeket ébreszt afelől, hogy tényleg szabade értékelő tartalommal összevetni a különféle fejlettségi szinten álló országok makromutatóit (utóbbiak értelmezésére még visszatérünk). A kínai fejlettségi szinten ugyanis a szovjet és a bolgár növekedési ütem is viszonylag magas volt - az előző cikkemben hivatkozott újraszámítások mellett is -, ha kiemelkedőnek nem is mondható. Ha pedig azt a - Japán kilencvenes évekbeli makromutatóiban is megfigyelhetők - gazdaságelméleti közhelyet fölidézzük, hogy érettebb társadalomban lassabb a növekedés, voltaképp nemhogy meglepődni, *de magyarázni való* *sincs abban, hogy Kína 1979 és 1994 között gyorsabban növekedett bármely európai államnál*, Oroszországot is beleértve. Az pedig, hogy az orosz növekedési pálya a reformoktól tört volna meg, az ok felcserélése az okozattal, amire nem kívánok ismételtén kitérni.

A Tienanmen tér bája elsősorban egy értelmiségi - a közgazdászok között is jól ismert - megközelítésből adódik. Ez a kellően magas növekedési ütemek kimutatásáért cserébe mellőzhetőnek, sőt mellőzendőnek tekinti az egyéb tényezőket, köztük az emberi jogok oszthatatlanságát is. Ma már ez a magatartás politikaformáló tényezővé vált. Mint arra legutóbb (NZZ, 1994. november 23.) Burma szabadon megválasztott, s győzelme óta, azaz hét éve házi őrizetben tartott elnökasszonya emlékeztetett rá, bizonyos hatalmipolitikai centrumokban a jó gazdasági mutatók sem szükségesek immár az effajta gyakorlat szalonképessé tételéhez. Elég, ha az ország nem "trouble spot", azaz nem igényel amerikai katonai jelenlétet.

A clintoni külpolitizálás eme magaslatához képest persze még szolidnak és szakmailag is ismerősnek tűnhet az az érvelés, amely a kimutatott magas növekedési ütemekből számunkra valóan is dinamikus bővülő piacot, s így előbb megértést, majd alig titkolt csodálatot is kivív a keménykezü, de legalább eredményes, céltudatos kormányzatok számára. Hisz ezek oly üdítően térnek el az OECD-országok puhány, bizonytalan, csak a meggyőzéssel kormányzó, az önfejlődés bukdácsolását elviselő, szabadságjogokat és más értékeket a gazdaságban - szűken szakmai szempontból is - elengedhetetlennek, sőt öncélnak vélő gyakorlatától! Ez a megközelítés nyilvánult meg a sztálini iparosítás húszasharmincas évekbeli csodálatában a Nyugat némely értelmiségi köreiben, a brezsnyevi konszolidáció lelkes helsinki becikkelyezésében, a rendszerváltási másnaposság idején pedig a kínai önkényuralom eredményességének kultuszában. Mintha bizony a "szocialista nagyipar", a gazdaságpolitika érte volna el mindama eredményeket, amelyeket a kínai partvidéken, főleg Dél és KeletKína nagyvárosaiban megcsodálhatnak az odalátogatók! Nos, a Világbank Kínát elemző tanulmánya (CHENG ÉS SZERZŐTÁRSAI [1992]) külön is kiemeli: átfogó "gradualista stratégia" Kínában már csak azért sem létezhetett, mert a vezetés mélységesen megosztott maradt. Az egyik tábor a vívmányokat védelte, a másik valódi kapitalizmust szeretett volna, s kompromisszumként született meg egy pragmatikus, részintézkedések sorából csak utólag összeálló, fokozatos nyitási politika (WOO [1994] 279- 281. o.). Valóban követhető lett volna ez a politika az orosz birodalom szétbomlásának éveitől? S

Oroszország is számíthatna arra, hogy a külföldön élő oroszok adják majd a működőtőke-beáramlás négyötödét, s így évi 20-25 milliárd dollár folyna be Oroszországba? Sajnos azonban az orosz helyzet lényege épp e jótétemények hiánya... Nos, az ettől elvonatkoztató fölvetések realitásértéke Jászi Oszkár konföderációs javaslataihoz mérhető csupán.

Mint az előzőekből is kitűnt: *hozzászólásom nem az angol-bangladesi szerzőpárosnak szólt, hanem a hazai közönségnek.* Bármilyen célból írták is művüket, a Közgazdasági Szemlében az adott időpontban történt megjelenése a magyar baloldal történelmileg páratlan győzelmével esett egybe. Ez pedig a szándékuktól függetlenül *új kontextuális összefüggésbe* helyezte írásukat. A viszontválasz szűk keretei között maradván *a) módszertani; b) elméleti; c) értékrendi szempontból* aggályosnak tartom korábbi és újabb írásukat egyaránt.

a) Módszertani szempontból kritikám súlyponti mozzanata a *primer források feldolgozását* hiányolta a Griffin-Khancikkból, főleg Kelet-Európa vonatkozásában. A tudományos módszertan alapkövetelménye a primer források feldolgozása, bár ez manapság kimenni látszik a divatból. Épp a forrásfeldolgozás és a forráskritika különbözteti meg a tudományos megközelítést - egyebek mellett - a publicisztikai vélekedéstől.

Most megnyugvással olvasom a válaszcikkben, hogy a szerzők nem tekintik magukat Kínaszakértőnek, s így a másik térfélen sem vállalkoztak primer forráskutatásra.

Griffin és Khan teljesen figyelmen kívül hagyja a fenntartható fejlődés elméletének immár több mint két évtizedes pályafutását, ami pedig még az IMF gondolatvilágát sem hagyta érintetlenül (vö. a szervezet egyik hivatalos lapjának, a *Finance and Development*nek 30. évf. 4. számát, mely 1993 decemberében jelent meg, s több tudományozak mellett a nemzetgazdasági elszámolások oldaláról is vizsgálja e kérdést). Ezért tehetik le vitapartnereim olyan határozottan a voksot a folyó kibocsátási mutatók mint a siker mércéje mellett. Az egykori NDK fiatalon elhalt úszócsillagai vagy a hormonnal kezelt, s ezért emberre ártalmas húst adó háziállatok sorsán okulva ez a törekvés nem tekinthető elfogadhatónak. De még ha elfogadnánk is a folyó kibocsátási adatokat mint sikermutatókat, akkor sem lenne baj, ha szerzőink kitérnének a *kínai statisztikák* - az egykori NDKt és a szocialista Romániát idéző - *súlyos manipuláltságát bemutató írásokra*, ellenvetésekre.

A szingapúri egyetemen készült elemzések (ismerteti KREMP [1994]) rámutattak arra, hogy még az alapvető statisztikai adatok esetében sincsenek összhangban az ország által a különféle nemzetközi szervezeteknek jelentett adatok, sem egymással, sem a korábbi - folyó - adatközléssel, néha még előjel tekintetében sem. Mivel a tervteljesítés politikai mutató, az infláció kiszűrése pedig töredékes, a szovjet időszakból ismert túlértékelés figyelhető meg. Mindennapos az a - megengedhetetlen - eljárás, hogy a délkeleti tartományok kiemelkedő ütemét vetítik ki a több húszegynéhány tartományra, pedig Belső-Mongóliában nem épp ugyanaz történik, mint például Kantonban. Mivel a területek közötti jövedelemkülönbség Kínában ma már tízszeres is lehet - ez Albánia és Hollandia aránya -, a globális növekedési mutató semmit sem mond arról, hogy e torta kinek jut, s meddig maradhat meg e sokféleség egységben, s milyen következményekkel. Ha pedig legitimnek ismerjük el bármely orosz kormány ama törekvését, hogy Európa legnagyobb katonai hatalmának területi egységét meg kívánja őrizni, igencsak elbizonytalanodunk a tekintetben: ajánlgassuk-e szíves figyelmükbe az élenjáró kínai tapasztalatokat. Tegyük hozzá: más elemzők (LINGLE-WICKMAN [1994]) is súlyos ellentmondásokat találtak a nemzetközi szervezeteket és politikusokat lábukról mindig levevő összevont növekedési mutatók hitelességét vizsgálva.

Mindebből talán kitűnik: a komparatiztikának kétfajta értelmezése szokásos. Az egyik esetben általános kijelentéseket teszünk, anélkül azonban, hogy az összehasonlított részterületek bármelyikét is alaposabb vizsgálat tárgyává tettük volna. A másik megközelítésben csak az említett előmunkákat követően lehet összegző megállapításokat tenni. Fenntartom, hogy csak az első módszert alkalmazva lehet Kínát Kelet-Európa és Oroszország elé példaként állítani. E megközelítésben persze föl sem merülhet a gyanú: *nincse valami sajátos a kelet és középeurópai rendszerváltozásban*, ami esetleg más, mint India - a kilencvenes években már sikeres - küzdelme a bürokráciával és a nyomorral. Kína kapcsán ugyanis a kérdés legjobb ismerői (CHENG ÉS SZERZŐTÁRSAI [1992]); HERMANN-PILLATH [1994a]) az ország egyediségét, a kulturális és az állami közösség elválását, a történet *megismételhetetlenségét* szokták kiemelni. Kínában a belpiac domináns, már az országméret miatt is: ez egy városállamban bizonyára nincs így. A kínai növekedés hordozója az öthat államban élő, de az államhatárokon átnyúlva is valóságosan létező kínai kultúrközösség, aminek egyik - korántsem kizárólagos - megnyilvánulása a "külföldi" működő tőke makrogazdaságilag is számottevő szerepe. A spontán privatizáció és a rokoni szálakon épülő eredeti tőkefelhalmozás csodákra képes. Ezzel szemben a központi eltervezett eredménytelenségét - az államtanács kutatóintézete szerint (ismerteti WALKER [1995]) épp az állami tulajdon és a bürokratikus irányítás lebontásában megfigyelhető tartós eredménytelenség szemlélteti. Tehát Kínában *nem az és nem attól*, ráadásul *nem úgy* működik, ahogy vitapartnereim vélik. Vagyis a kínai tapasztalat még a délkeletázsiai kistigrisekre sem vetíthető át, és viszont: a kínai út gyökeresen más, mint a kifelé forduló, exportorientált szingapúri vagy tajvani modell.

Ami pedig Griffin és Khan menseviki pozícióját illeti, ellenérvként legyen szabad R. McKinnonnak a Világbank éves fejlesztési konferenciáján 1993ban plenáris előadásként elhangzott, hasonló irányultságú gondolatmenetére hivatkoznom (MCKINNON [1993]) ahhoz, hogy további irodalmi hivatkozásokat ehelyütt már ne kelljen tennem. Szerencsére egységes "nyugati álláspont", "nyugati közgazdaságtan" és "a Nyugat politikája Kelet-Európa irányában" csak alapfokú bevezetőkben létezik, a valóságos demokráciában és a multipoláris világban a kép ennél színesebbnek tűnik. Így a vonatkozó szemrehányásokat nem vehetem magamra.

b) *Elméleti szempontból sokkal izgalmasabb az a kérdés, hogy egyegy konkrét közép vagy keleteurópai társadalom választhat-e magának szabadon "csillagot", növekedési pályát és intézményeket, úgy, ahogy az angolszász szociológia némely képviselője, de a tanszéki mainstream némely művelője is vélelmezi? Meggyőződésem, hogy nem. Hogy miért, erről szívesen - röviden - a hozzászólásom, bővebben pedig a rendszerátalakítással foglalkozó - angolul ugyancsak hozzáférhető - monográfiám.*

A politikai és a gazdasági liberalizálás szétválaszthatósága vagy ennek lehetetlensége sem eredeti kérdésfelvetés. Először a második világháború alatt a Walter Eucken körül tömörülő német liberális közgazdászok feszegették. A hazai fejlesztésgazdaságtani irodalomban a hatvanas évek közepe óta - Kádár Béla munkásságához kötődően - a déleurópai és a délkelet-ázsiai fejlődés összefüggésében sokoldalú vita tárgyává vált ez a kérdés. A vita pillanatnyilag úgy áll, hogy a kétfajta folyamat eltérése *csak átmeneti* lehet, bár az átmenet itt évtizedes léptékű. Ezt igazolta a spanyol demokrácia diadala, az új gazdasági mechanizmus rendszerváltozássá teljesedése hazánkban, de a koreai és tajvani fejlemények (PASCHA [1990], KIM ÉS SZERKESZTŐTÁRSAI [1991]) is. A kínai piacositás elégtelenségére, féloldalságára rámutató elemzők (PERKINS [1994]) szerint itt is érvényes, sőt előbbutóbb meg is valósul majd az euckeni követelmény - a gazdasági és a társadalmi berendezkedés

minősége közti összhang. Az "intenzív fejlődés gazdasági mechanizmusa" címszó alatt ez a felismerés már a szocializmus közgazdaságtanában is részleges polgárjogot nyert. Persze mindennek semmi köze sincs a sokterápia kapcsán művelt csűrészcsavaráshoz.

c) Az *értékrendi* kérdések közé tartozik az is, hogy mit tartsunk többre: korgó gyomorral a szabadságot, netán más szellemi/kulturális értéket, vagy a bármi áron megszerezhető legnagyobb koncot? Mint minden értékrendi kérdés, tudományosan ez is eldönthetetlen. Gyakorlatilag azért minden eldől - az iszlám világában ma is vannak kamikazék, térségünkben pedig visszatértek az utódpartok. Szabad a választás! De a tagolt, *érthető beszéd* - így a premisszák, az eljárások és a következmények világos kimondása - minden tudományos igényű közlemény *alapkövetelménye*. Szomorú lennék, ha vitánk révén Magyarországon nem kerülnénk közelebb ehhez az állapothoz. Épp ezért örültem a *Közgazdasági Szemle* szerkesztőségi döntésének, amivel e sokszálú, alaposan összekuszált vitába a hazai közvélemény számára is bepillantást engedett Keith Griffin és Azizur Rahman Khan írásainak visszatérő közreadásával, amit változatlanul üdvözlök. Annak eldöntését pedig, hogy a Jelcinkorszak állítólagos különös antiszemitizmusa hogyan aránylik a Tienanmen téri vérfürdőhöz, no meg azoknak a fölöttébb eredeti, nálunk még sose hallott érveknek mérlegelését, hogy "Amerikában pedig verik a négereket", s ez - hogyan - igazolja Péter Gábort s hivatalbéli utódait - nos, ezt talán rábízhatjuk az olvasókra.

Hivatkozások

CIHENG, K.- JEFFERSON, G.-SINGH, I. [1992]: Are there lessons from China's economic policies? Megjelent: Milanovic, B. (szerk.): The Transition from Socialism in Eastern Europe. A Világbank kiadása, Washington. 105-132. o.

HERMANN-PILLATH, C. [1994a]: China's transition to the market: a paradox of transformation and its institutionalist solution. Megjelent: Wagener, H.-J. (szerk.): The Political Economy of Transformation. Physica Verlag, Heidelberg-New York. 209-241. o.

HERMANN-PILLATH, C. [1994b]: Growth and claim to bigpower status in China. Aussenpolitik, 4. sz. 374-382. o.

KIM, D.-JUNG, K.-H.-JEONG, K.-Y. (szerk). [1991]: The Role of Market and State: Economic and Social Reforms in East Asia and EastCentral Europe. Shin Jun Printing Co., for the Institute of East and West Studies at Yonsei University, Szöul.

KREMPH, H. [1994]: Der Armee entscheidet den Matchkampf nach Deng. Die Welt, augusztus 22.

LINGLE, CH.-WICKMAN, K. [1994]: Ist die chinesische Wirtschaft ein Papiertiger? Widersprüchlichkeiten bei den Wachstumsannahmen. Europa Archiv, 49. évf. 7. sz., 187-194. o.

MCKINNON, R. [1993]: Gradual versus rapid liberalization in socialist economies: the problem of macroeconomic control. The World Bank Economic Review, Supplement to Vol. 8. (Papers and proceedings of the ABCDE), 63-94. o.

PASHA, W. [1990]: A harmadik világ hajnala - avagy új világgazdasági vonzásközponttá válna-e a keletázsiai küszöbországok? Külgazdaság, 1. sz.

PERKINS, D. [1994]: Completing China's move to the market. The Journal of Economic Perspectives, 8. évf. 2. sz., 23-46. o.

WALKER, T. [1995]: China could not dismantle state sector. The Financial Times, február 8.

WOO, W. TH. [1994]: The art of reforming CPEs: comparing China, Poland and Russia. The Journal of Comparative Economics, 18. évf. 3. sz. 276-308. o.

ZSU, M. [1994]: China's revenue contract system. - Az EACES III. közgyűlésére benyújtott előadás, Budapest, szeptember 8-11.
